

BARBARA BARWA*
Muzeum Narodowe w Poznaniu (Polska)

Co objawiła kultura Białorusi na przełomie XX i XXI wieku

What the culture of Belarus revealed at the turn of the 20th and 21st centuries. The dynamics of the development of Belarusian culture at the turn of the 20th and 21st centuries can be divided into stages: up to 1990 (restoration of the independence of Belarus); until 1996 (a coup under the beautiful name of a referendum); 2010 (Ploshcha); 2020 (The Revolution of Truth). Since 1990, Belarusian culture has created a solid foundation for the development of a democratic Belarusian society, and has gone fast to a new free art. At the same time, the church was revived. The Belarusian language turned from the natural language of communication into the language of the intelligentsia and culture: it became a cipher, a code of freedom, and acquired an elite status. After the repressions in 2010, creative people organized themselves, created many independent non-state cultural platforms, Belarusian language courses, educational programs, radio stations, websites, and much more. In 2020–2021 there was a powerful political and artistic explosion that showed Belarusians' clear desire for freedom and democracy. Since 2020, powerful repressions against the figures and organizations of culture have been underway and a cultural battle has begun: not for life, but for death.

Keywords: Belarus, art, dynamics, democracy, society

Po rozpadzie ZSRR Białoruś, zwłaszcza po 1994 roku, wydawała się wielu Europejczykom znana i przewidywalna jako państwo postsowieckie, a od 2010 roku była „ostatnią dyktaturą” w Europie z milczącym społeczeństwem. W oczach Rosji Białoruś była przewidywalną „młodszą siostrą starszego brata”, satelitą, kolonią, której mieszkańcy wydawali się stłamszeni wewnętrzną sytuacją w kraju z całkowicie

* Tekst został opublikowany pod pseudonimem, kontakt z Autorką wyłącznie poprzez Redakcję.

wymazaną tożsamością. Dopiero od sierpnia 2020 roku po ogólnonarodowych protestach Białoruś stała się „nieznanym sąsiadem”, odkryciem dla świata. Niejednokrotnie słyszałam pytanie: Dlaczego ci wszyscy ludzie przyszli protestować, i to tak licznie? Jak skrzyknęli się bez opozycyjnej partii i organizatorów? Dlaczego wybrali kwiaty, a nie kamienie? Co będzie dalej, zwłaszcza w obliczu wojny w Ukrainie?

Historycy niejednoznacznie patrzą na Białoruś i na jej rozwój na przełomie XX i XXI wieku. Po 1991 roku Białoruś była postrzegana jako kraj, który nie wykorzystał szansy budowy państwa demokratycznego, jaką dały jej przemiany w państwach byłego bloku sowieckiego i rozpad ZSRR¹. Stworzono mit „rezerwatu form stalinowskich”, „państwa postsowieckiego”, ludu „tolerancyjnego” itp. W innych opracowaniach² rozwój Republiki Białorusi jest postrzegany pozytywnie i optymistycznie (głównie w samym kraju). Argumentuje się w nich, że przez 30 lat niepodległości Białorusini wykorzystywali rosyjską ślepą pewność siebie, obojętność czy tak zwaną zachodnioeuropejską „troskę”, życzliwe i sceptyczne poglądy najbliższych sąsiadów, i przy całkowitej kontroli w ramach państwa byli w stanie zbudować nową postkolonialną tożsamość, stworzyć w podziemiu efektywne pozapaństwowe organizacje twórcze i publiczne, aby samodzielnie rozwijać swoją sztukę i kulturę. Te dwa niemal przeciwstawne poglądy na Białoruś upraszczają, a jednocześnie komplikują rozumienie białoruskiej rzeczywistości³. Również komplikuje zrozumienie rozwoju białoruskiego społeczeństwa i kultury niewielka liczba naukowych opracowań białoruskich autorów, publikowanych w językach europejskich. Ponadto europejscy badacze opierają się głównie na statystykach, faktach itp., które są dostarczane przez źródła państwowe⁴, a każdy myślący Białorusin wie, jak „rysują się” i jak fałszowane są oficjalne

¹ B. Bennett, *The Last Dictatorship in Europe: Belarus Under Lukashenko*, [b.m.w.] 2011; A. Wilson, *Belarus: The Last European Dictatorship*, New Haven 2021; R. Czachor, *Wyzwania dla transformacji demokratycznej w Republice Białoruś. Wstępne wnioski z 2020 r.*, „Studia Podlaskie” 29, 2021, s. 151–163, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/12410/1/Stud_Podl_29_2021_R_Czachor_Wyzwania_dla_transformacji_demokratycznej.pdf (dostęp: 3.01.2022).

² М. Анемпадыстаў, *Колер Беларусі*, Мінск 2017; I. Babkou, *Królestwo Białoruś. Interpretacja ru(i)n*, przeł. J. Maksymiuk, Wrocław 2008; U. Matskevich, T. Vadalazhskaya, *Communities building and Development*, [b.m.w.] 2008, http://eurobelarus.info/old/images/stories/library/Book_Community_eng.pdf (dostęp: 3.03.2022); Ул. Мацкевіч, Т. Вадалажская, *Беларусь для пачаткоўцаў ад разумення да дзеяння*, Мінск 2012, <http://eurobelarus.info/files/22/86/VdP.pdf> (dostęp: 3.02.2022); *Десоветизация в контексте трансформации беларусского общества*, сборник статей, ред. В. Мацкевич, Вильнюс 2012, http://eurobelarus.info/files/22/86/DE_SOVIETIZATION_ru.pdf (dostęp: 12.02.2022); T. Vadalazhskaya, U. Matskevich, *The Quality and Way of Life in Belarus: Evolution and Possibilities of Transformation*, [b.m.w.] 2011, http://eurobelarus.info/old/images/stories/library/Book_Life_Quality_eng.pdf (dostęp: 5.01.2022); P. Usow, *Białoruś — „neoautorytaryzm z ludzką twarzą”*, „Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne” 2016, nr 2, <https://journals.umcs.pl/we/article/view/5567> (dostęp: 2.02.2022).

³ I. Бабкоў, *Беларусь 1991–2020: ад памежжа ідэнтычнасцяў да ідэнтычнасцін амежжа*, Abdziralovic.com, 08.02.2022, https://abdziralovic.com/igar-babkou-belarus-2020-ad-pamezhzha-id-entychnascyau-da-identychnasci-pamezhzha/?fbclid=IwAR2J6RTy_DWLIFiiOHC-mtW8u-OJVLKazOZjbIO76nWj4FPHOegifXk2-1g (dostęp: 03.03.2022).

⁴ R. Czachor, *Transformacja systemu politycznego Białorusi w latach 1988–2001*, Polkowice 2016, s. 449–452.

liczby i wartości procentowe. Poza tym w badaniach rzadko pojawiają się niezależne projekty kulturalne, edukacyjne itp., słabo prześledzone są genealogia procesów kulturowych i ich wewnętrzna dynamika. Ponadto w samej Białorusi można warunkowo powiedzieć, że istnieją dwie różne kultury. Jedna to kultura „oficjalna”, która kreowana jest przez państwowe ośrodki kulturalne nadzorowane przez służby wewnętrzne, opiera się na ideologicznych przekłamaniach, a jej nosiciele są ściśle kontrolowani i sprawdzani. Druga to samoorganizująca się, samowystarczalna i w miarę możliwości niezależna kultura białoruska.

Dlatego w tym artykule odniesiemy się tylko do drugiego wektora rozwoju kultury Białorusi na przełomie XX i XXI wieku. Prześledzimy pokrótce dynamikę życia kulturalnego Białorusi w latach 1986–2022, aby pokazać, że ruch protestacyjny lat 2020–2021 w Białorusi i reakcja na niego są powiązane z kulturą. Rozważając zmiany, jakie zaszły w ciągu ostatnich 30 lat w różnych dziedzinach życia kulturalnego — organizacje kreatywne i inicjatywy publiczne, język białoruski, teatry, muzea, galerie sztuki, media niepaństwowe, edukacja, Kościół — opierając się na najważniejszych jaskrawych faktach i osobiście znanych autorce postaciach kultury i sztuki, pokażemy genealogię i wewnętrzną dynamikę rozwoju kultury Białorusi na przełomie XX i XXI wieku.

Zacznę od wątku osobistego, ponieważ konkretny przykład może pokazać dynamikę postaw wobec kultury i sztuki, wobec inteligencji na przestrzeni ostatnich 30 lat. W 1985 roku w wieku 17 lat włączyłam się w ruch narodowego odrodzenia, trafiłam do organizacji młodzieżowej „Talak”, a nieco później do teatru „Żywe Słowa”. Po pierwszym wezwaniu do KGB mój przerażony ojciec powiedział: „ta organizacja będzie czekać, aż przebijecie się przez asfalt i wypuscicie liście, a wtedy będziecie wszyscy jednocześnie skoszeni”. Tak też było, ale nie mogli skosić wszystkich. Przez dziesięciolecia Białorusinom udało się wiele stworzyć, w tym bez pomocy państwa wychować kolejne pokolenie patriotów — rdzeń prób rewolucyjnych w 2020 roku. Jednak przeciwna strona również się umacniała. Na przykład w roku 1990 milicja nie aresztowała na wiecach nieletnich i chorych. Tak więc jeden z przywódców „Talagi” i Frontu Ludowego Wiktor Iwaszkiewicz, który zaraził się wirusem zapalenia wątroby typu C w więzieniu i poważnie zachorował, zawsze nosił przed kolumną flagę lub sprzęt nagłaśniający, ponieważ wiedział, że nie zostanie aresztowany. W latach 2020–2022 aresztowano, bito i gazowano wszystkich, w tym dzieci, osoby starsze i z niepełnosprawnościami. Matki wielu dzieci i osoby małoletnie są więzione, tysiące dzieci zostało sierotami pozbawionymi żywicieli rodziny, dziesiątki tysięcy rodzin zostało rozdzielonych i zniszczonych.

Dynamikę rozwoju kultury Białorusi na przełomie XX i XXI wieku można umownie podzielić na etapy: do 1990 roku (odzyskanie niepodległości Białorusi), do 1996 roku (przewrót pod piękną nazwą referendum), 2010 (Płoczcza)⁵, 2020 (Rewolucja Prawdy).

⁵ Płoczcza 2010 — wystąpienia mieszkańców Białorusi przeciwko fałszerstwom podczas wyborów prezydenckich w 2010 roku. Główne wystąpienia nastąpiły na mińskim placu Niepodległości, gdzie po ogłoszeniu kolejnego zwycięstwa Alaksandra Łukaszenki protestowało kilkadziesiąt tysięcy osób. Reakcją na protesty były użycie siły przez jednostki OMON-u oraz aresztowania uczestników protestu.

Odzyskanie niepodległości przez Białoruś 27 lipca 1990 roku było przygotowywane przez kilka pokoleń patriotów⁶. Organizowali oni kręgi folklorystyczne, odkrywali lokalną historię, tworzyli inicjatywy teatralne i inne organizacje (Majstrounia, Talaka itp., tabela 1), częściowo dozwolone w czasach sowieckich, gdy potajemnie funkcjonował zakazany język białoruski, kultywowano patriotyzm i uprawiano twórczość. W porównaniu z połową XX wieku tego typu inicjatywy pod koniec istnienia ZSRR nie były już tak surowo prześladowane, szefowie uniwersytetów i innych instytucji tolerowali je, jednak zawsze były one w pełni kontrolowane i inwigilowane⁷.

Tabela 1. Związki twórcze i społeczne, stowarzyszenia tworzące i promujące kulturę i niepodległość Białorusi

1979–1990	1991–1996	1996–2010	2010–2020	2020–2021
1979–1984 Majstrounia (Walentyn Wiacorka)	1991 utworzenie związków twórczych, kreatywnych inicjatyw, np. Stowarzyszenie Białorusinów Świata „Ojczyzna” (Wasil Bykau)	powstanie ponad 500 stowarzyszeń i inicjatyw kulturalnych we wszystkich miastach Białorusi	istnienie 3021 stowarzyszeń publicznych, w tym 227 międzynarodowych, 789 republikańskich i 2005 lokalnych (w 2020)	likwidacja prawie wszystkich organizacji, aresztowania, procesy, zwolnienia z wilczym biletem, emigracja
1985–1990 Talaka (Siarhiej Wituszka) i około 30 organizacji w różnych miastach Białorusi	1989–1993 Białoruski Front Ludowy „Adradzenne” 1993 partia Białoruski Front Ludowy (Zianon Pazniak, Wiktor Iwaszkiewicz) (1996 — emigracja Pazniaka, Siarhieja Naumczyka i innych)	1998 Narodna Gramada (Mikaj Statkiewicz) 2005 zakaz działania. 1997 Charter'97 2008 Europejska Białoruś (Andrej Sannikau) 2010 kampania „Mów prawdę”, Republikańska Organizacja Pozarządowa Badań i Edukacji (Uładzimir Niaklajeu)	2010 aresztowanie, wyrok 6 lat więzienia dla Statkiewicza 2010 aresztowanie, wygnanie Sannikaua 2010 zatrzymanie 65 osób, zniszczenie biura, bicie, aresztowanie, emigracja Niaklajeua	likwidacja wszystkich organizacji, aresztowania przywódców itp.
1986–1990 Tutejszyja (Aleś Bialacki)	1996 Centrum Praw Człowieka „Wiosna” (Aleś Bialacki)		2011 aresztowanie Bialackiego, 4,5 roku w kolonii karnej	likwidacja, w więzieniu Bialacki i członkowie organizacji

⁶ A. Moskwin, *Literatury białoruskiej rodowody niepokorne*, Białystok 2019.

⁷ С. Дубавец, *Майстроўня. Гісторыя аднаго цуду*, Радыё Свабода 2012.

olidna podstawa tworzona przez dziesięciolecia oraz nagromadzone wielostronne doświadczenie staną się podstawą dalszego życia kulturalnego w wolnej Białorusi.

Odpowiedź na często zadawane przez Europejczyków pytanie o dynamikę komunikacji na żywo w języku białoruskim jest dość prosta. Od połowy XX wieku do lat dwudziestych XXI wieku język białoruski z naturalnego języka komunikacji, głównie na terenach wiejskich, przekształcił się w język inteligencji, kultury i humanistyki. Warto przypomnieć, że po pierwszym rozbiórce Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a minęło już 250 lat, w Białorusi doszło do kompleksowej rusyfikacji, której kolejny agresywny etap rozpoczął się po 1958 roku (ustawa ZSRR „O wzmocnieniu związku między szkołą a życiem”), w wyniku czego język białoruski zniknął z dokumentacji państwowej, życia publicznego, mediów i został aktywnie wyrugowany z systemu oświaty. Odrodzenie narodowe na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku dało impuls do używania języka białoruskiego (ustawa „O językach w Białoruskiej SRR”, otwieranie wydziałów na uniwersytetach, liceów, szkół, zmiana programów nauczania itp., tabela 2). W bardzo krótkim czasie — czterech lat — błyskawicznie i sprawnie stworzono niezbędną bazę do dalszego rozwoju języka (wydawanie słowników tematycznych, podręczników itp.). W 1996 roku odbyło się tak zwane referendum, w którego wyniku gwałtownie zahamowany został proces naturalnego rozwoju języka białoruskiego. Język rdzennej ludności został ponownie agresywnie wyparty z życia państwowego i publicznego (nie ma uniwersytetu z nauczaniem w języku białoruskim; edukacja podstawowa w języku białoruskim obejmuje 10,2% dzieci głównie na wsi w 2021 roku).

Od tego czasu język białoruski stał się szyfrem, znakiem, kodem inteligencji, kultury, wolności, stał się „poruszającym się językiem na nowo”, zyskał status elitarne. Nie ma podziału terytorialnego w używaniu języka białoruskiego i nigdy nie było. Są patrioci, rodowici użytkownicy języka białoruskiego oraz patrioci Białorusi mówiący po rosyjsku, którzy są wspólnie gotowi szybko uczynić białoruski językiem państwowym w przyszłości.

Tabela 2. Język białoruski w edukacji

1979–1990	1991–1996	1996–2010	2010–2020	2020–2021
ani jednej szkoły z białoruskim językiem nauczania w miastach Białorusi, na wsiach 22% uczniów uczących się w języku białoruskim	1990 otwarcie pierwszych zajęć z białoruskim językiem nauczania w szkołach w Mińsku	1996 w Mińsku 2 gimnazja z językiem białoruskim i dziesiątki klas	2017 w Mińsku jest 7 szkół z nauczaniem w języku białoruskim	10,2% uczniów uczących się w języku białoruskim, głównie na wsiach 5 szkół w Mińsku z białoruskim językiem nauczania

1979–1990	1991–1996	1996–2010	2010–2020	2020–2021
1989 Towarzystwo Języka Białoruskiego imienia Franciszka Skaryna (Oleg Trusow, Alena Anisim)	oddziały organizacji, praca wielowektorowa, wydawnictwa	praca wielowektorowa, publikacje, problemy finansowe	ograniczenie aktywności	poszukiwanie, ostrzeżenie, likwidacja
1989 białoruskie PEN Centrum	praca wielostronna, nagrody literackie	projekty, publikacje, nagrody literackie	projekty, publikacje, nagrody literackie	Kronika naruszeń praw człowieka w dziedzinie kultury likwidacja (emigracja Swiatłany Aleksijewicz)
1983 Białoruskie Towarzystwo Szkolne	praca wielostronna		2014 kursy „Język białoruski ponownie”	poszukiwanie, ostrzeżenie, likwidacja
1990 Białoruskie Liceum Humanitarne imienia Jakuba Kolasa (Władimir Kolos)		2003 zakaz działalności, eksmisja z budynku, przejście do nielegalnej pracy	2010 Latający Uniwersytet	2022 aresztowanie i strajk głodowy Władimira Mackiewicza
	1992 Europejski Uniwersytet Humanistyczny	2004 zamknięcie, 2005 ponowne otwarcie na Litwie		

Wraz z przywróceniem niepodległości Republice Białorusi Kościół został wskrzeszony niemal od zera (tabela 3) — pojawiły się ludowe żądania zwrotu okaleczonych, przebudowanych kościołów (w Mińsku do 1980 roku nie było ani jednego kościoła), remontowano budynki sakralne itp. Dzięki przezorności i mądrości kardynała Kazimierza Świątka język białoruski został wprowadzony do liturgii i kazań w parafiach rzymskokatolickich w Białorusi. Od zera odnowiono Kościół Greckokatolicki, który zawsze działał w języku białoruskim. Wybór języka białoruskiego wpisuje się w ukierunkowaną politykę Kościoła katolickiego w dziedzinie narodotwórczej. Dzięki tej polityce w ciągu 30 lat Kościół stał się nie tylko miejscem głoszenia wiary, lecz także

ośrodkiem kultury i odrodzonego języka¹⁰. Od zera odrodzone zostały dwa seminaria, katecheza dla dzieci, pielgrzymki i inne formy działalności religijnej. Jednak od 30 lat represje wobec duchownych i samego Kościoła nie ustały, zwłaszcza po 2010 i 2020 roku. Kościół Rzymskokatolicki wielokrotnie wypracowywał rozwiązania kompromisowe, które pozwalają mu dostosować się do presji państwa.

Tabela 3. Kościół

1979–1990	1991–1996	1996–2010	2010–2020	2020–2021
brak jakiegokolwiek działającego kościoła w Mińsku (w 1979 r. na cmentarzu Kalwaryjskim otwarto kaplicę)	wymagania wiernych, powrót, renowacja kościołów	renowacja kościołów, wznowienie pracy dwóch seminariów duchownych (Pińsk, Grodno)	represje (na przykład w 2013 kościół św. Szymona i św. Heleny w Mińsku — na mocy rozporządzenia Łukaszenki prawo własności do zespołu architektonicznego kościoła przekazano władzom mińskim, a parafia otrzymała jedynie prawo do użytkowania świątyni)	2020 nie-wpuszczenie na Białoruś biskupa Tadeusza Kandrusiewicza i zmuszenie go do odejścia ze stanowiska biskupa
otwierane pojedyncze kościoły	wprowadzenie języka białoruskiego jako języka liturgii	szkoły dla dzieci, pielgrzymki itp.		aresztowanie księży (Wiaczesław Borok i inni)
brak seminarium duchownego	1991–1992 odnowa Sanktuarium Narodowego Matki Boskiej Budślawskiej			11 maja 2021 pożar w budślawskim sanktuarium i zawalenie się dachu, kolejna zbiórka funduszy wśród Białorusinów na odbudowę świątyni

W białoruskim teatrze, białoruskich sztukach plastycznych, niezależnych mediach i wydawnictwach, muzeach i w życiu miejskim nastąpiła eksplozja działalności artystycznej w latach dziewięćdziesiątych (tabela 4). Powstało wiele dzieł o tematyce patriotycznej, nastąpiło natychmiastowe odrzucenie socrealizmu i przejście do twórczej wolności. Głównymi tematami prac były gloryfikacja postaci historycznych

¹⁰ A. Lastouski, N. Zakharov, *Sacred language in the borderlands: Discussions on the language of Belarusian catholicism*, „Nationalities Papers” 2022, https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/sacred-language-in-the-borderlands-discussions-on-the-language-of-belarusian-catholicism/7817EA19F7D67E8FC7680008D131ED89?fbclid=IwAR1rMi7K9erqc1A6WVnbN-rmw6N9VCRqGjO_LlzFxba9C314kyp03Tsf-DB4 (dostęp: 6.04.2022).

(wielki książę Witold, Konstanty Kalinowski i wielu innych), najważniejsze wydarzenia w dziejach Wielkiego Księstwa Litewskiego, domaganie się wolności człowieka, demokracji (między innymi *Tutejsi* w Narodowym Teatrze Akademickim imienia Janki Kupały w Mińsku). Otwarto nowe sceny teatralne i eksperymentalne (Republikański Teatr Dramatu Białoruskiego w Mińsku; Belarus Free Theatre itp.), niezależne stacje radiowe (Autoradio), stworzono telewizyjne programy edukacyjne (*Widzmo-newidzmo*, *Podróż amatora*), portale informacyjne (Nasza Niwa, TUT.by)¹¹, platformy kulturalne (Galeria Sztuki Nowoczesnej „Ź”), organizowano konferencje naukowe (Międzynarodowy Kongres Badaczy Białoruskich) itp.

Po 2010 roku dynamiczny rozwój został wstrzymany, wiele projektów i inicjatyw zostało zmuszonych do walki o przetrwanie, wiele poddano surowym represjom, aż do unicestwienia projektów (czasopismo „Krynica”, Autoradio) i śmierci ich twórców (Jurij Bazan). Ale kultura białoruska śmiało posuwała się naprzód, przekształcając się (zmieniając nazwy, miejsca itp.), opanowując nowe formy, znaki, możliwości samofinansowania¹². Placówki państwowe dzięki przedsiębiorczym, kreatywnym jednostkom (między innymi Mikołaj Pinigin) stworzyły unikatowe dzieła patriotyczne na światowym poziomie.

Tabela 4. Teatr, prasa, radio i telewizja, życie w mieście, muzea

1979–1990	1991–1996	1996–2010	2010–2020	2020–2021
Teatry	spektakle o tematyce patriotycznej we wszystkich teatrach powstanie Republikańskiego Teatru Dramatu Białoruskiego, Sceny Wolnej i innych			represje zwolnienie z pracy prawie wszystkich reżyserów wszystkich teatrów w Białorusi oraz aktorów we wszystkich teatrach, zwolnienie całej trupy Teatru imienia Janki Kupały w Mińsku
Prasa	„Nasza Niwa” „Krynica”	2000 TUT.by	2015 Nexta 2018 sprawa karna redaktorów Nexty (Sciapan Puciła)	aresztowania, więzienie, 2020 aresztowanie pracowników TUT.by 2021 zatrzymanie na pokładzie samolotu redaktora Nexty Ramana Protasewicza

¹¹ J. Zaprudnik, *Historical Dictionary of Belarus*, London 1998.

¹² M. Dymko, *Teatralne podziemie Mińska*, E-teatr.pl, 24.08.2021, <https://e-teatr.pl/teatralne-podziemie-minska-15329> (dostęp: 6.01.2022).

1979–1990	1991–1996	1996–2010	2010–2020	2020–2021
Programy telewizyjne, radio	<p>1992 <i>Widzmo-niewidzmo</i> (Siarhiej Felimonow)</p> <p>1992 Autoradio — pierwsza niezależna stacja radiowa (Jurij Bazan)</p>	<p>2002 zamknięcie programu, przeniesienie na inny kanał</p> <p>2009 represje ze strony Ministerstwa Informacji</p> <p>2001 <i>Podróże amatora</i> (Jurij Żygamont)</p>	<p>2011 zakaz emisji programu <i>2012–2019 emisja na antenie stacji Bielsat</i></p> <p>2011 zamknięcie radia</p> <p>2016 śmierć Jurija Bazana (w wieku 53 lat)</p> <p>2012 zakazy, nieregularne emisje pod zmienioną nazwą</p> <p>2016 zamknięcie, dyscyplinarne zwolnienie z pracy</p> <p>2016 likwidacja programów, zamknięcia stacji, zwolnienia pracowników</p>	<p>2021 śmierć Siarhiej Felimonowa (w wieku 62 lat)</p> <p>2021 książka Jurija Żygamonta <i>Miasta i wsie Białorusi</i></p>
Życie w mieście	renowacja zniszczonych ratuszów, festiwale uliczne, rzeźby miejskie	1996 Festiwal Kultur Narodowych (Grodno); dożynki itp.	przekształcenie i zniszczenie pierwotnych celów festiwali	całkowite upolitycznienie
Muzea	zamek w Nieświeżu, Muzeum Adama Mickiewicza w Nowogródku	programy i projekty na dużą skalę	zawieszenie niektórych projektów międzynarodowych	odwołanie wszystkich dyrektorów muzeów, represje pracowników, zawieszenie projektów

W latach 2020–2021 w Białorusi na przygotowanej od dziesięcioleci glebie nastąpiła potężna eksplozja polityczna i artystyczna, która wyraźnie zarysowała dążenie

Białorusinów do wolności i demokracji¹³. Twórcy i intelektualiści stali się rdzeniem konfrontacji. Znane od 2010 roku represje wobec działaczy i organizacji kultury przekształciły się w wariant totalnego oczyszczenia wszystkich i wszystkiego: od likwidacji państwowych instytucji kultury (Teatr Dramatyczny imienia Janki Kupały i wiele innych)¹⁴ przez absurdalne zakazy (organizacja Ochrona Ptaków Ojczyzny), po aresztowania i długoletnie wyroki więzienia (artysta Aleś Puszkina i tysiące innych)¹⁵. Rozpoczęła się kulturowa walka na śmierć i życie¹⁶. Rok 2020 był rokiem śmierci „cichej” Białorusi, pogromu organizacji i inicjatyw publicznych, czasowego zejścia do podziemia samowystarczalnego odrodzenia kulturalnego, walki ludzi myślących niezależnie i niewolników.

Wojna w Ukrainie rozpoczęta 24 lutego 2022 roku pogorszyła sytuację na świecie. Po raz kolejny potwierdziła to, o czym Białorusini, Ukraińcy, Gruzini krzyczeli od co najmniej 2008 roku: odtworzenie imperium zła na Wschodzie, celowy dystans i — delikatnie mówiąc — bezczynność Europy, a nawet otwarte poparcie dla agresora (gazociąg Nord Stream), wojna w Gruzji, okupacja Krymu i wojna rosyjsko-ukraińska od 2014 roku, ruch protestacyjny lat 2020–2021 i rosyjska ingerencja w sprawy wewnętrzne oraz wprowadzenie wojsk rosyjskich do Białorusi, kolejny etap wojny w Ukrainie w 2022 roku, niewykonanie budapeszteńskiego memorandum z 1994 roku gwarantującego niepodległość i integralność Ukrainy i Białorusi pokazują, że okres postsowiecki się skończył, ład światowy jest przekształcany, niestety we krwi. W XXI wieku wszystko zmienia się szybciej i być może silniej. Państwa i ludzie przestają być tym, czym byli. Białoruska Rewolucja Prawdy od 2020 roku pokazuje właśnie taką szybką przemianę. Ludzie i kultura błyskawicznie reagowali na wydarzenia, oceniali i przetwarzali je artystycznie. Rozwinięty, wielkoskalowy niepaństwowy sektor kultury, w którym dzieła wizualne, teatralne, muzyczne i inne szybko znajdują odbiorców na kanałach na YouTubie, Telegramie, w serwisach internetowych, nawet na etapie totalnych represji w latach 2021–2022 przechodził transformację i nadal pracuje wydajnie. Białorusini zostali bardzo boleśnie doświadczeni — ogromna jest liczba skazanych, represjonowanych postaci ze świata kultury i sztuki, twórców, którzy zostali wydaleny z kraju. Ta rana wciąż krwawi i boli. W 2022 roku wojna w Ukrainie nałożyła się na ten nieustający ból, a wraz z kolejną odsłoną wojny ból wzmaga się i staje się coraz dotkliwszy. „[...] biada mi!... Wiarołomni działają zdradliwie,

¹³ Гід „Беларусь 2020: даследаванні і развагі”, Dp.fly.uni.org, <https://dp.fly-uni.org/guides/belarus2020/?fbclid=IwAR1q1BjeC0uare2ZhME9IrpUqY-DuGgluXZAt06gRWote581MSQhTjxuS7Q> (dostęp: 22.02.2022).

¹⁴ A. Moskwin, *Cultural protest in Belarus: Theatres during the Belarusian revolution (2020)*, „Canadian Slavonic Papers” 63, 2021, nr 3–4, <https://doi.org/10.1080/00085006.2021.1992929>.

¹⁵ *Chronicle of Human Rights Violations in the Cultural Sphere*, PEN Belarus, 18.04.2022, <https://penbelarus.org/en/2022/04/18/hronika-parushennyau-pravou-chalaveka-u-sfery-kultury-1-15-krasavika-2022-goda.html> (dostęp: 3.03.2022).

¹⁶ А. Ластовский, *Политика памяти: перспективы для Беларуси*, Центр европейской трансформации, 13.04.2021, <https://cet.eurobelarus.info/ru/library/publication/2021/04/13/politika-pamyati-perspektivy-dlia-belarusi.html?fbclid=IwAR16e0Yn0S-DXaTjWpF8bXJF11Y0CYw16T9yo18DykJb1gtr66Uj7ob8Td4> (dostęp: 13.04.2021).

wiarołomni dopuścili się zdrady” (Iz 24,16). Teraz przemiana ładu świata i natychmiastowa reakcja na to, co się dzieje, w tym w dziełach sztuki, pokazuje, że przyszedł czas na szybkie czyny, a nie słowa. Bagaż kulturalny stworzony przez dziesięciolecia na Białorusi, liczne inicjatywy kulturalne były i pozostają potencjałem, wytyczną, podstawą rozwoju.

Bibliografia

- Babkou I., *Królestwo Białoruś. Interpretacja ru(i)n*, przeł. J. Maksymiuk, Wrocław 2008.
- Bennett B., *The Last Dictatorship in Europe: Belarus Under Lukashenko*, [b.m.w.] 2011.
- Chronicle of Human Rights Violations in the Cultural Sphere*, PEN Belarus, 18.04.2022, <https://penbelarus.org/en/2022/04/18/hronika-parushennyau-pravou-chalaveka-u-sfery-kultury-1-15-krasavika-2022-goda.html>.
- Czachor R., *Transformacja systemu politycznego Białorusi w latach 1988–2001*, Polkowice 2016.
- Czachor R., *Wyzwania dla transformacji demokratycznej w Republice Białoruś. Wstępne wnioski z 2020 r.*, „Studia Podlaskie” 29, 2021, s. 151–163, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/12410/1/Stud_Podl_29_2021_R_Czachor_Wyzwania_dla_transformacji_demokratycznej.pdf.
- Dymko M., *Teatralne podziemie Mińska*, E-teatr.pl, 24.08.2021, <https://e-teatr.pl/teatralne-podziemie-minska-15329>.
- Lastouski A., Zakharov N., *Sacred language in the borderlands: Discussions on the language of Belarusian catholicism*, „Nationalities Papers” 2022, https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/sacred-language-in-the-borderlands-discussions-on-the-language-of-belarusian-catholicism/7817EA19F7D67E8FC7680008D131ED89?fbclid=IwAR1rMi7K9erqc1A6WWnbNrmw6N9VCRqGjO_LlzFxba9C314kyp03Tsf-DB4.
- Matskevich U., Vadalazhskaya T., *Communities Building and Development*, [b.m.w.] 2008, http://eurobelarus.info/old/images/stories/library/Book_Community_eng.pdf.
- Moskwin A., *Cultural protest in Belarus: Theatres during the Belarusian revolution (2020)*, „Canadian Slavonic Papers” 63, 2021, nr 3–4, s. 358–370, <https://doi.org/10.1080/00085006.2021.1992929>.
- Moskwin A., *Literatury białoruskiej rodowody niepokorne*, Białystok 2019.
- Usow P., *Białoruś — „neoautorytaryzm z ludzką twarzą?”*, „Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne” 2, 2016, nr 2, <https://journals.umcs.pl/we/article/view/5567>.
- Vadalazhskaya T., Matskevich U., *The Quality and Way of Life in Belarus: Evolution and Possibilities of Transformation*, [b.m.w.] 2011, http://eurobelarus.info/old/images/stories/library/Book_Life_Quality_eng.pdf.
- Wilson A., *Belarus: The Last European Dictatorship*, New Haven 2021.
- Zaprudnik J., *Historical Dictionary of Belarus*, London 1998.
- Анемпадыстаў М., *Колер Беларусі*, Минск 2017.
- Бабкоў І., *Беларусь 1991–2020: ад памежжа ідэнтычнасцяў да ідэнтычнасці памежжа*, Abdziralovic.com, 08.02.2022, https://abdziralovic.com/igar-babkou-belarus-2020-ad-pamezhzha-identychnascyau-da-identychnasci-pamezhzha/?fbclid=IwAR2J6RTy_DWLFiiOHC-mtW8u-OJVL-KazOZjBI076nWj4FPHOegifXk2-1g.

- Гід “Беларусь 2020: даследаванні і развагі”, Dp.fly.uni.org, <https://dp.fly-uni.org/guides/belarus2020/?fbclid=IwAR1qIBjeC0uare2ZhME9IrpUqY-DuGg1uXZAt06gRWote581MSQhTjxuS7Q>.
- Десоветизация в контексте трансформации белорусского общества, сборник статей, ред. В. Мацкевич, Вильнюс 2012, http://eurobelarus.info/files/22/86/DE_SOVIETIZATION_ru.pdf.
- Дубавец С., *Майстроўня. Гісторыя аднаго цуду*, Радыё Свабода 2012.
- Ластовский А., *Политика памяти: перспективы для Беларуси*, Центр европейской трансформации, 13.04.2021, <https://cet.eurobelarus.info/ru/library/publication/2021/04/13/politika-pamyati-perspektivy-dlia-belarusi.html?fbclid=IwAR16e0Yn0S-DXaTjWpF8bXJF1Y0CYw16T9yo18DykJb1gtr66Uj7ob8Td4>.
- Мацкевіч Ул., Вадалажская Т., Ягораў А., *Беларусь для пачаткоўцаў: ад разумення да дзеяння*, Мінск 2012, <http://eurobelarus.info/files/22/86/BdP.pdf>.
- Ментальны развал СССР адбываецца толькі цяпер*, https://belsat-eu.translate.google/news/31-01-20-22-mentalny-razval-sssr-adbyvaetsta-tolki-tsyaper-vyalikaya-razmova-z-dyrektarkaj-garadzen-skaga-dzitsyachaga-gospisu/?_x_tr_sl=auto&_x_tr_tl=be&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=wapp&fbclid=IwAR39Zv4o7rg0nTP1FG0kBjua68kQZMw5be0F37dXCMJMheJUugQ469Sbm9I.
- Пагром грамадскіх арганізацый у Беларусі* (2021), Wikipedia.org.be, [https://be.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B%D0%B4%D1%81%D0%BA%D1%96%D1%85_%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%8B%D0%B9_%D1%83_%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D1%96_\(2021\)](https://be.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B%D0%B4%D1%81%D0%BA%D1%96%D1%85_%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%8B%D0%B9_%D1%83_%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D1%96_(2021)).